

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi International Journal of Social Sciences

www.sobider.net

EBUSSUUD EFENDİ’NİN BİR ESERİ: RİSALE Fİ BEY’İ’L-BATIL VE VAKFİ’L-LAZIM

* Abdullah Demir

Özet

Ebussuud Efendi, yaşadığı 16. yüzyılda tartışma konusu olan para vakfı, gedik, arazi gibi meselelerde yazdığı risaleler ve vermiş olduğu fetvalarla çözüm yolu göstermiştir. Burada onun vakıfla ilgili tartışmalı bir meselede kaleme aldığı bir risalesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ebussuud, vakıf, fetva

Summary

Ebussuud Efendi, lived in the sixteenth century, has shown the way to solve in a discussion on issues such as money foundation, gedik, land. Here we examine a his risale on money foundation.

Keywords

Ebussuud, foundation, fatwa

Giriş

Ebussuud Efendi’nin asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Mustafa b. İmad el-İskilibî’dir. “Müftiilenam, şeyhülislam, sultanü’l-müfessirin, hâtemü’l-müfessirin, hitamü’l-müctehidin, muallim-i sâni, allame-i küll, Hoca Çelebi, Ebu Hanife-i sâni” gibi ünvanlarla anılmıştır. Ebussuud Efendi 17 Safer 896/30 Aralık 1490 tarihinde İskilip’te doğmuştur.¹ Kendisi Şeyh Yavsi’nin altı çocuğundan birisidir. Kardeşlerinin isimleri Ebunnasr, Abdulfettah, Ayşe, Fatma ve Rukiye’dir.

* Prof. Dr. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi.

¹ “... bu hayrât ve hasenâtın cümlesi müşarunileyh vâkıfın doğduğu yer olan İskilip Kasabası mahallâtından Meydan Mahallesi’nde, merhum pederinin kabrine muttasıl olarak ...” *Vakıflar Genel Müdürlüğü*, 571. Vakfiye defterinin 266. sahifesinde ve 94. sırada kayıtlı Ebussuud Efendi Vakfı’na ait 977 tarihli vakfiye tercümesi, (bundan sonra 571 nolu vakfiye) s. 6; Ataî, *Zeylî’ş-Şekaik*, İstanbul 1268, c. 1, s. 183 ; *İlmiye Salnamesi*, İstanbul 1334, s. 376-377; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Dersaadet 1314, c. 1, s. 403. Doğum tarihini 19 Safer 896/1490 ve 898/1492 olarak gösteren kaynaklar da vardır. Muhyiddin Abdulkadir b. Şeyh b. Abdullah el-Ayderusî, *Tarihü’n-Nûru’s-Safîr an Ahbari’l-Karni’l-Aşîr*, Beyrut 1405/1985, s. 215; Ali b. Bâli, *İkdü’l-Manzum*, İstanbul 1310, c. 2, s. 282.

Ebussuud Efendi'nin Arazi İle İlgili Bir Risalesi

Ebussuud Efendi'nin bilinen en eski atası Necibüddin Musa el-Ahlatî (Halatî)dir. Necibüddin Musa XII. yüzyılda Van Gölü'nün kuzeyinde kurulmuş olan Ahlatşahlar Beyliği'nde yetişmiş bir alimdir. Necibüddin Musa daha sonra Amasya'ya gelerek müderrislik yapmış, oranın ilmî ve siyasî hayatında faal olarak rol almış ve 700/1300 yılında vefat etmiştir. Necibüddin Musa'dan yaklaşık yüz yıl kadar sonra yaşamış olması gereken El-İmad ise Ebussuud Efendi'nin dedesinin babasıdır. Ebussuud Efendi ailesi, ismini el-İmad'dan almakta olup, İmadîler olarak bilinirler. Amasya'nın meşhur ailelerinden olan Müeyyedzadeler de İmadîler'in bir koludur.²

Ebussuud Efendi'nin babası Şeyh Yavsî'dir. Şeyh Yavsî II. Bayezid'e yakınlığı sebebiyle Hünkar Şeyhi olarak da bilinir. II. Bayezid şehzadelğinde Amasya'da bulunurken Şeyh Yavsî ile tanışmış ve kendisinin tahta geçeceği müjdesini ondan almıştır. Bu müjdenin gerçekleşmesi üzerine II. Bayezid Fatih'te bir tekke yaptırmış ve şeyhi İstanbul'a davet etmiştir. Ebussuud ailesinin Osmanlı hanedanı ile yakınlığı bu şekilde başlamıştır. II. Bayezid'in Şeyh Yavsî'yle irtibatı İstanbul'a yerleştikten sonra da devam etmiştir.

Ebussuud Efendi'nin annesi Sultan Hatun, Ali Kuşçu'nun kardeşinin kızıdır. Kendisi Şeyh Abdurrahim Merzifonî'ye vermiş olduğu icazetnamede Ali Kuşçu'dan "annemin amcası ve babamın hocası" şeklinde bahsetmektedir.³

Ebussuud Efendi çok değerli alimlerden ders almıştır. İlk olarak babasından, Haşiye-i Tecrid'i, Şerh-i Miftah'ı, Şerh-i Mevakıf'ı ve Miftahü'l-Ülum'u okumuştur. Böylece ilk hocası babası Şeyh Yavsî olmaktadır. Bunun dışında Mevlana Seydi-i Karamanî'den, eniştesi Müeyyedzade Abdurrahman Efendi'den ve İbni Kemal'den de ders görmüştür.⁴

Ebussuud Efendi'nin tahsili ile bizzat Padişah da ilgilenmiştir. Daha öğrenciliği sırasında Sultan Bayezid'in dikkatini çekmiş ve kendisine 30 akçe çelebi ulufesi verilmesi kararlaştırılmıştır. Tahsiline devam eden Ebussuud Efendi hocası Mevlana Seydi-i Karamanî'den mülazemet almıştır.⁵

Meslek hayatına, 922/1516 yılında İnegöl'deki İshak Paşa Medresesi'nde müderris olarak başlamıştır. Buradan 926/1520 yılında İstanbul'daki Davud Paşa Medresesi'ne ve bir yıl sonra da Mahmud Paşa Medresesi'ne tayin edilmiştir. 931/1525 yılında ise Vezir Mustafa Paşa'nın Gebze'de yaptırmış olduğu medreseye tayin edilmiştir. Buraya kadar ilmiye mesleğinde orta derecede görevlerde bulunan Ebussuud Efendi, 932/1526 yılında Bursa Kadılığı'na atanmıştır. Bursa Kadılığı İmparatorluktaki en büyük kadılıklardan birisi olup, Ebussuud Efendi'nin yükselmesinde dönüm noktasıdır. Bundan sonra 934/1528 yılında Fatih Camisi'nin bitişiğindeki Semaniye Medresesi'ne tayin edilen Ebussuud Efendi, beş yıl bu görevde kaldıktan sonra 940/1533 yılında İstanbul Kadılığı'na getirilmiştir.⁶

Kanunî Rebiulevvel 944/Ağustos 1537 tarihinde Korfu Seferi'nde Rumeli Kazakeri Muhyiddin Efendi ve Anadolu Kazaskeri Kadri Efendi'nin Maktul İbrahim Paşa'nın katli meselesini huzurunda sözkonusu etmelerinden memnun olmamış ve bu iki kazaskeri azletmiştir. Sözkonusu azilden sonra Ebussuud Efendi Rumeli Kazaskerliği'ne tayin edilmiştir. Karaboğdan (945/1538), Budin (948/1541) ve Estergon (950/1543) seferlerinde padişahın yanında bulunmuştur. Budin'in fethinden sonra şehirde ilk cuma namazını kıldırıştır. Sekiz yıl Rumeli Kazaskerliği görevinde bulunmuştur (944-952/ 1537-1545).⁷

² Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1327-1330, c. 1, s. 321-322; Abdurrahman Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932, s. 103; Recep Yaşa, "Ahlatşahlar", *Türkler*, Ankara 2002, c. 6, s. 484- 489.

³ Ebussuud Efendi, *İcazetname*, B.K. Bayezid, n. 3197, v. 29b.

⁴ Atâî, s. 183; Kefevî Mahmud b. Süleyman, *Ketaibü A'lami'l-Ahyar min Fukaha-i Mezhebi'n-Numan el-Muhtar*, SK., Esad Efendi, nr. 548, v. 276b; *İlmiye Salnamesi*, s. 376-377.

⁵ Atâî, s. 184.

⁶ Atâî, s. 184; Ahmed Akgündüz, "Ebussuud", *DİA*, c. 10, s. 365.

⁷ Peçevî, *Tarih-i Peçevi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1992, c. 1, s. 42; Atâî, s. 184.

Şaban 952/Ekim 1545’de Fenarizade Muhyiddin Efendi’nin yerine şeyhülislam olmuştur. Atâî’nin de ifade ettiği gibi Sadi Efendi’nin şeyhüislamlığından sonra bu makamı layıkıyla dolduracak kimse gelmemiştir. Nihayet Ebussuud Efendi ile bu makama Sadi Efendi’den daha layığı gelmiştir.⁸ Ebussuud Efendi otuz yıl kadar şeyhüislamlık yapmıştır.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi 5 Cemaziyelevvel 982/23 Ağustos 1574 tarihinde Pazar günü 87 yaşında vefat etmiştir. Cenaze namazı, Muhaşşi Sinan Efendi tarafından, kalabalık bir cemaat huzurunda Fatih Camisinde kıldırılmış ve Eyüp Camii yakınında bulunan kendi yaptırmış olduğu medresenin haziresine defnedilmiştir. Vefatı İslam dünyasında üzüntüye sebep olmuş, Mekke ve Medine uleması gıyabında cenaze namazı kılmışlardır.⁹

Uzun ve verimli bir hayat süren Ebussuud Efendi’nin (896-982/1490-1574) başta fıkıh ve tefsir sahalarında olmak üzere çok sayıda eseri bulunmaktadır. Onun fıkıhla ilgili eserlerini şerhler ve haşiyeler, risaleler (monografiler), fetva mecmuaları ve kanunnameler olarak tasnif etmek mümkündür.¹⁰ Monografiler de denilebilecek olan risaleleri de kendi içerisinde konularına göre sınıflara ayırmak mümkün olduğu gibi (vakıfla ilgili risaleler, arazi ile ilgili risaleler, çeşitli konularla ilgili risaleler) şekil açısından klasik tarzdaki risaleler (Risale fi’l-Mesh vb) ve fetva niteliğinde risaleler olarak da tasnif edebiliriz. Son ayrıma göre düşünürsek Ebussuud Efendi’nin risalelerinin çoğununun fetva niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu tarz risaleler fetva mecmuaları içerisinde bulunmakta olup, konuyla ilgili bir soruya cevap şeklinde kaleme alınmıştır. Fetva niteliğindeki risalelerden birisi de, burada incelemekte olduğumuz Risale fi Bey’il-Batil ve Vakfı’l-Lazım isimli olanıdır. Söz konusu risale Ebussuud Efendi’ye ait bir fetva mecmuası içerisinde yer almaktadır.¹¹

Risalenin konusu vakfedilmiş olan bir mala eklenmiş olan bir nesnenin satımının caiz olup olmadığıdır. Risalede fıkıh kitaplarında yer alan “*vakfa zam olan nesnenin bey’i caizdir*” ifadesinin doğru olup olmadığı sorulmaktadır.¹² Yani vakfedilmiş olan mükatep¹³ ya da ümmü veled¹⁴ bir köleye eklenen bir malın satılması caizdir, denilmektedir. Kendisine bir nesne eklenen vakıf tescil edilmiş bir vakıf ise o nesnenin satılması caiz olmayacak, tescil edilmemiş bir vakıf ise satılması caiz olacaktır. Burada ilk olarak risalede anlatılan konular üzerinde durulacaktır. Konular açıklanırken fıkıh kitaplarındaki kaynakları verilecektir. Daha sonra da risalenin transkripsiyonu ve orijinali verilecektir.

I. Risalede Anlatılan Meseleler

Ebussuud Efendi bu meselede bir sonuca ulaşmak için önce satım sözleşmesinin batıl olduğu halleri ve butlan türlerini ele almaktadır. Buna göre, satımda butlan üç şekilde ortaya çıkmaktadır: Birincisi, mebi’in (satılan) bir mal olmamasıdır. Mesela, toprak, kan ve hür kimse gibi nesnelere mal değildir.¹⁵ Mal, ihtiyaç halinde faydalanmak için saklanabilen nesnedir. Bu sebeple murdar olarak ölmüş olan bir hayvanın satımı batıldır. İkincisi, mebi’ mal olmakla birlikte mütekavvim yani kıymeti olan bir mal değildir. Mesela, domuz

⁸ Atai, s. 184; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü’l-Beyan fi Kavanin-i Al-i Osman*, haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 192.

⁹ Atâî, s. 185.

¹⁰ Ebussuud Efendi’nin eserleri için bk. Abdullah Demir, “*Ebussuud Efendi’nin Osmanlı Hukuku’ndaki Yeri*”, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 29-43.

¹¹ Ebussuud, *Feteva-yı Ebussuud*, Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, n. 226, v. 269a-270a.

¹² Bu ibare Mülteka’da geçmektedir: “*sahha ... fi milkin zumme ila vakfın: Vakfa eklenen nesnenin satımı sahihtir*” Halebi, *Mülteka’l-Ebhur (Haşiyeli)*, İstanbul, basım tarihi yok, s. 250.

¹³ Mükatep: Kendisini kölelikten kurtarmak için efendisi ile belirli bir bedel üzerinde anlaşan köledir.

¹⁴ Ümmü veled: Efendisinden çocuk doğuran cariye ümmü veled denilir. Ümmü veled cariyeden doğan çocuk hür olduğu gibi kadın da efendisinin ölümü ile hür olur. Elmalılı Hamdi Yazır, *İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, İstanbul 1996, c. 2, s. 534.

¹⁵ Merginanî, *Hidaye Şerhü Bidayetü’l-Mübtedî*, Beyrut 1416/1995, c. 3-4, s. 42.

Ebussuud Efendi'nin Arazi İle İlgili Bir Risalesi

Müslümanlar için mütekavvim yani kıymeti olan bir mal değildir. Tekavvüm, malın şer'an tasarruf edilebilir ve faydalanılabilir olmasıdır. Üçüncüsü, mütekavvim bir mal olan mebi'in kimsenin mülkü olmamasıdır. Mesela, denizdeki balık böyledir. Mülk ise bir kimsenin bir nesneyi kendisine tahsis edip kendi rızası olmadan başka kimsenin onda tasarruf etmesinin caiz olmamasıdır. Bu sebeple vahşi kuşların satımı batıldır.

Satımda butlan, kuvvetli ve zayıf olmak üzere iki çeşittir. Kuvvetli butlan, mebi'in zatında satışa uygun olmamasıdır. Yukarıda anlatılan üç butlan hali de kuvvetli butlandır. Zayıf butlan ise mebi'in zatında satışa uygun olmakla birlikte başka bir sebeple satımın batıl olmasıdır. Mesela, müdebber kölenin satımı zayıf butlanla batıldır. Müdebber, efendisinin ölmesi ile hürriyetine kavuşacak olan köledir.¹⁶ Müdebber köle aslında efendisinin mütekavvim bir malıdır. Bu sebeple müdebber köleye zarar veren kimse bu zararı tazmin eder. Ancak efendisinin ölümü ile hürriyetine kavuşacak olması müdebber kölenin satımını zayıf butlanla batıl hale getirmektedir. Kuvvetli ve zayıf butlanın farkı, satımı batıl olan bir nesneye satımı sahih olan bir nesne eklenerek ikisinin tek bir sözleşme ile satılması halinde belli olmaktadır. Satımı batıl olan bir nesneye satımı sahih olan bir nesne eklenerek ikisinin birlikte satılması halinde, eğer butlan kuvvetli ise o eklenen nesnenin satımı da batıl olmaktadır. Mesela, hür bir kimse ile köleyi birlikte satmak böyledir. Eğer butlan zayıf ise eklenen nesnenin satımı sahih, diğerinin satımı batıl olur. Mesela, müdebber bir köle ile normal bir köleyi birlikte satmak böyledir. Zayıf butlana, zaruri butlan da denilir.

Ebussuud Efendi butlan çeşitlerini anlattıktan sonra vakfın lüzumuna (bağlayıcılığına) geçmektedir. Vakfın lüzumu konusunda Hanefi Mezhebi'nde üç farklı görüş vardır. Ebu Yusuf'a göre vâkıfın "vakfettim" demesi vakıf sözleşmesinin bağlayıcılığı için yeterlidir. Vâkıfın bu sözü ile vakfedilen mal kendisinin mülkünden çıkar Allah Teala'nın mülkü olur. Artık hiç kimse ona malik olamaz. Mesela, bir köle sahibi tarafından vakfedildiğinde "vakfettim" denildiği anda mülk olmaktan çıkar, hür gibi olur. Bu kölenin satımı batıl olduğu gibi kendisine eklenen nesnenin satımı da batıl olur. Çünkü bu butlan, kuvvetli butlan olup vakfedilen kölenin hiç kimsenin mülkü olmamasından kaynaklanmaktadır. Bir nesnenin hiç kimsenin mülkü olmamasının kuvvetli butlan sebeplerinden olduğu yukarıda anlatılmıştı. İmam Muhammed'e göre ise vakıf sözleşmesinin bağlayıcılığı için vakfedilen malın mütevelliyeye teslim edilmesi şarttır. Vâkıf vakfına mütevellî nasp edip vakfi ona teslim ettiği anda vakıf onun mülkiyetinden çıkar Allah Teala'nın mülkü olur. Mesela yukarıdaki örnekte vakfedilen köle mütevelliyeye teslim edildiği anda hür gibi olur. Hem bu kölenin hem de ona eklenen nesnenin satımı batıl olur. İmamı Azam'a göre ise vakıf yukarıdaki şekillerde bağlayıcı olmaz ve vâkıfın mülkiyetinden çıkmaz. Vâkıf ne zaman isterse onu satar ve ölümünden sonra da mirasçılara intikal eder. Ancak bir hakim, İmameyn'den (Ebu Yusuf ve İmam Muhammed) birisinin görüşü ile hükmederek vakfın lüzumuna karar verebilir. O taktirde vakıf, söz konusu üç hukukçunun ittifakı ile bağlayıcı olur.¹⁷

Vakfedilen malın, vâkıfın mülkünden çıktığını kabul edenler, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'dir. Vakfın sevabının vâkıfa sürekli ulaşması için vakfın lüzumunu kabul etmişlerdir. İmameyn'in vakfın lazım olması ile ilgili görüşleri, vakfın mescit gibi olmasına dayanır. Çünkü yolu belirlenen ve içinde bir vakit de olsa namaz kılınan mescid vâkıfın mülkü olmaktan çıkar.¹⁸ Yukarıda geçtiği gibi hakim bunlardan birisinin görüşü ile hüküm

¹⁶ Abdurrahman b. Şeyh Muhammed (Damad), *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, İstanbul, basım tarihi yok, c. 1, s. 493.

¹⁷ Damad, s. 664-665; Merginanî, c. 3-4, s. 15-16; Halebî, s. 233-234; Mehmed b. Feramuz Molla Hüsrev, *Dürrü'l-Hükkam fi Şerhi Gureri'l-Ahkam*, İstanbul 1254, s. 518-519; Karınabadizade Ömer Hilmi/İsmet Sungurbey, *Eski Vakıfların Temel Kitabı*, İstanbul 1978, s. 39-46; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1985, c. 4, s. 329 vd; Hüseyin Hatemi, *Önceki ve Bugünkü Türk Hukuku'nda Vakıf Kurma Muamelesi*, İstanbul 1969, s. 68 vd; Ahmed Akgündüz, *İslam Hukuku'nda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1994, s. 151 vd.

¹⁸ Damad, s. 672; Halebi, s. 235; Tahtavî, *Tercüme-i Tahtavi*, İstanbul 1287, c. 5, s. 135.

vererek vakfı tescil etmiş olur. Bu takdirde hakimın bu hükmü üç imama göre de nafizdir.¹⁹ Şimdi bu mukaddimelerden anlaşıldı ki vakfın mescit gibi olması, mescide eklenen nesnenin satışının batıl olması sebebiyledir. O halde mescide eklenerek satılan nesnenin satışı batıl olduğuna göre, diğer vakıflar da mescid gibi olduğu için onlara eklenerek satılan nesnelere de satışı batıldır.

Bütün kitaplarda yer alan bu iki delil ile anlaşıldı ki tescil edilmiş bir vakfa eklenen nesnenin satımı batıldır. Fıkıh kitaplarında yer alan “*vakfa zam olan nesnenin bey’i caizdir*” ibaresindeki vakıf, tescil edilmemiş dolayısıyla Ebu Hanife’nin görüşüne göre vâkıfın mülkiyetinden çıkmamış olan vakıftır. Çünkü yukarıda da açıklandığı gibi tescil edilmiş olan vakfın özel mülk olmaktan çıktığı konusunda görüş birliği vardır.

II. Risalenin Transkripsiyonu

“Vakıf Ne Tarık İle Vakıf Olur Tafsil

Mukaddime-i Ula:

Kütüb-ı fûru’ şerhlerinin cümlesinde mesturdur ki, bey’a butlan üç nesneden gelir. Evvela, mebi mal olmadığından. Mesela, bir avuç toprak ve kan gibi. Ve mal şol nesnedir ki nesne addolunmaya ve bezl eylemeye kabil ola. Demişler ki, mal şol nesneye derler ki, ihtiyaç vaktinde intifa için saklanmaya kabil ola. Pes bu vecihdendir ki murdar olan meytenin bey’i batıldır. Saniyen, mebi’ mal olup amma mütekavvim yani kıymeti olur nesne olmamaktan. Hınzır gibi. Ve tekavvüm malın şer’an tasarrufa ve intifaya kabil olmasıdır ve demişler ki tekavvüm malın şer’an aziz olup ihanet ve tahkire olmamasıdır. Ve bundan ötürüdür ki hamrın akçe ile satılması batıldır. Salisen, mebi mal-ı mütekavvim olup amma beni Ademden kimesnenin mülkü olmamaktır. Deryada balık gibi. Ve mülk, bir kimesne bir nesneyi kendüye mahsus idüb kendi rızasız gayri kimesnenin anda tasarrufu caiz olmamaktır. Bu ecildendir ki heva ve badu can vahşi kuşların bey’i batıldır.

Mukaddime-i saniye: Kütüb-ı mutebere-i fûru’ ve usulde mukarrerdir ki butlan ikidir: kavi ve zaif. Amma butlan-ı kavi oldur ki, mebi’ hadd-i nefsinde bey’a mahal olmaya. Ol dahi üç vecihledir. Nitekim mukaddime-i ulada zikrolundu. Amma butlan-ı zaif oldur ki, mebi’ hadd-izatında bey’a mahal ola. Ve müdebberin bey’inin butlanı zaiftir. Zira sebep butlanı değildir. İlla müdebberin mevlası fevtinden sonra esir olmaya istihkakıdır. Ve illa müdebber mevlanın mal-ı mütekavvim-i memlukudur. Ol sebebdendir ki, bir kimesne müdebberi telef etse zaman çeküb öder ve hem müdebberi mevladan gayri kimesne kullanmaya kadir olmaz. Müdebber sayir kullar gibi mal-ı mütekavvim li müluk olduğu içindir ki İmam Şafii katında müdebberin bey’i caizdir. Ve kuvvet-i butlan ve zaifin eseri şol yerde zahir olur ki ol bey’-i batıl olan nesneye bir bey’-i sahih olan nesne zam idüb bir akid ile ikisinin satsalar, eğer butlan kavi ise ol zam olunan nesnenin bey’i dahi batıldır. Mesela, hür ile abdi satmak gibi. Ve eğer zaif ise mazmun olan nesnenin bey’i sahih kendünün batıl olur. Mesela, müdebber ile abdi satmak gibi. Ve bu butlan-ı zaife butlan-ı zarurî derler. Zira sebep haricin ve gayetinin zaruretinden naşi olur. Ol sebepdendir ki, zaruret olmayan yerde sabit olmaz. Zaruret olan yerde mahsus ... Nitekim usul ve fûru’da mukarrer olmuştur.

El-Maksud: Malum ola ki vakıf, İmam Ebu Yusuf rahimehullahi Teala katında mücerred ‘vakfettim’ demekle malikin mülkünden çıkıp Hak Teala’nın mülküne girer. Hiçbir ahad ona malik olmaz. Öyle olıcak hür gibi olur. Hem kendinin bey’i batıl olur hem kendisine zam olan mülkün bey’i batıl olur. Zira bu butlan vakfın kimesnenin mülkü olmadığı için bey’a mahal olmamadan naşi olmuştur, butlan-ı kavidir. Nitekim zikrolundu. Gayeti budur ki, bu butlan sonradan vakf olmakla olmuştur. Bu merteye hod zarar itmez. Mesela, azad olan kula zam olursa geri zam olunan nesnenin bey’i batıl olur. Evvelde hod evvel kul iken bey’a

¹⁹ Mahmud b. İsmail, *Camii’l-Füsuleyn*, Kahire 1300, s. 27-28.

Ebussuud Efendi'nin Arazi İle İlgili Bir Risalesi

mahal olmuş idi. Bu da anın gibidir, deyu buyurur. İmam Muhammed rahimehullahi Teala ider. Vakıf bu mertebede malikin mülkünden çıkmaz. İlla meğer vâkıf vakfına bir müteveli nasb edib vakfı ona teslim ede. Ol vakit vakıf bilküllüye mülkünden çıkıp Hak Teala'nın mülküne girer. Hür gibi olur. Kendisinin ve ona zam olunanın bey'i batıl olur, diye buyurur. Amma İmamı Azam Hazretleri katında vakıf hiçbir cihetle malikin mülkünden çıkmaz. Vâkıf her ne vakit isterse onu satar. Ve vâkıfın mevtinden sonra veresesine intikal eder. İlla meğer kim bir hakim İmameyn'den birinin mezhebi ile vakfın lüzumuna hüküm yani mülkünden çıktığına hükmeyleye. Ol vakit evvel kadının kazası ol müctehidin kavlini kavi eder, nafiz olmak lazım gelir. Bizzarure ol vakıf mülk olmaktan çıkar, Hak Sübhanehü ve Teala'nın mülküne dahil olduğu eimme-i müctehidin radyellahü Teala anhüm ittifakı ile sabit olur. Memluk olmayan nesnenin bey'i batıldır. Ona zam olunan mülkün bey'i dahi batıl olur. Nitekim zikrolundu.

Ve bu maksud bir vecihle dahi ispat olunur. Beyanı budur ki sabıkan zikrolundu ki vakıf, vâkıfın mülkünden çıktığına zahib olan imamlar İmameyn Hazretleridir. Kitab-ı Hidaye'de onların delillerinde ider ki, vaktaki vakfın sevabı vâkıfa aleddevam vasıl olsun için vakfın lüzumuna hacet müsted oldu ise ve vâkıfın bu haceti vakıftan mülkünü iskat edip vakfı Hak Teala için kılmakla ref²⁰ olmak mümkün olmadı ise ve kimesnenin mülkü olmayıp heman Hat Teala'nın mülkü üzere kalır..... Nesne şer'de dahi mevcut oldu ise ki ol mesciddir, la cerem vakfı dahi öyle ettik der.²⁰ Pes bu delilden malum oldu ki İmameyn Hazretleri'nin vakıf lazım olduğu mertebede mezhepleri vakfın mescid gibi olmasına imiş. Sabıkan zikrolundu ki tescil bunların birisinin mezhebi ile hükmeylemektir. Ve bu dahi malum oldu ki, kadının bu hükmü cemi eimme katında nafizdir. Pes bu mukaddimattan lazım geldi ki vakfın müseccel olması mescid gibi olması evvela mescide zam olunan nesnenin hod bey'i batıl olduğuna cemi kütüpte tasrih olunmuştur. Eğer denilirse Hidaye'de İmamı Azam Hazretleri'nin delilinde zikrolunmuştur ki vakıfta mülk bakidir. Zira sükna ve ziraat ve bu makule nesnelere ile intifa olunur. Mescid hod Allah Teala için halisdir. Onun içindir ki mescid ile intifa olunmaz. Pes la cerem vakıf mescid gibi olmaz. Biz deriz ki bu zikr olunan delil İmamı Azam Hazretleri'nin mezhebine göredir ki, vakıf vâkıfın mülkünden çıkmaz, demektir. Nitekim sabıkan zikrolundu. Bu arada hod İmamı Azam Hazretleri ki kadı hükmü ki bir mezhebe muvafık ola bozulmaz, diye kendi mezheplerini koyub şakirdleri İmameyn Mezhebini kabul etmişlerdir. Zira ki kadının bu makule hükmü nafiz olub buzulmaya kabil olmadığı hususta hiçbir imamın nızayı yoktur. Pes öyle olsa İmam Hazretleri'nin mezhebine göre zikrettiği delil bize zarar vermez.

Ve bu iki delil ile ki cemi kütüpte tekrar tekrar zikrolunmuştur, lazımdır ki, vakf-ı müseccelle mazmum olan nesnenin bey'i batıl ola. Ve illa kitaplarda vakf-ı müseccel mülkten çıkar, hiç ahadın mülkü olmaz, dedikleri batıl olur. Veyahut mülk olmayanın bey'i batıldır, zira bey'a mahal değildir, dedikleri mesele batıl olur. Veyahut müctehedün fih olan meselede hüküm batıldır, dedikleri mesele batıl olur. Bu meselelerde hod nice bin yerde zikr olunmuştur. Pes la cerem lazım oldu ki *kütüpte vakfa zam olan nesnenin bey'i caizdir* deyü zikrettikleri vakıf vakf-ı gayr-ı müseccelle haml oluna. Zira vakf-ı müseccelle zam olunan nesnelere bey'i caizdir, diye tasrih yoktur. Belki vakf-ı mutlakdır. Pes müseccelle ve gayr-ı müseccelle ihtimali olur. Amma vakıf tescil ile mülkten çıkar, hiçbir ahadın mülküne girmez dedikleri mesele nass-ı sarihdir ki gayri nesne ihtimali yoktur. Kezalik müctehedün fih olan meselede hüküm-i kadı nafizdir, dedikleri dahi hilafa ihtimali yoktur. Ve hacet olıcak mutlak olan nesne lazım olan muhtemele haml kaide-i usuledir. Bu kütüpte zikrolunan vakfı vakf-ı gayr-ı müseccelle haml elbette zaruri ve lazımdır. Vech-i hamlin delaili mufassalan miraren zikrolunandır. Vellahü Sübhanehü a'lem ve ahkem. Elhamdü lillahillezi aleyna ma lem nalem

²⁰ "Sevabın daimi olarak vakfedenin ruhuna ulaşması için vakfın sürekli olması lazımdır. Bu süreklilik de vakfedenin o mal üzerindeki mülkiyet hakkını kaldırıp, malı Allah'ın mülküne dahil etmekle olur. Şer'de mescidin durumu buna benzemektedir." Merginanî, c. 3-4, s. 15.

vesselatü ala seyyidi'l-alem nebiyyi'r-rahm likafeti'l-ümem. Ve ala alihi ve sahibi'l-mükerrem. Ketebehü Ebussuud.”

Sonuç

Ebussuud Efendi müstakil bir fıkıh kitabı yazmamış, hatta fetvalarını da kendisi bir araya getirmemiştir. Bununla birlikte teoride ve uygulamada tartışılan hukukî meseleleri halletmek için çaba harcamıştır. O döneme tartışma konusu olan para vakfı, gedik, arazi gibi meselelerde yazdığı risaleler ve vermiş olduğu fetvalarla çözüm yolu göstermiştir. Burada onun tartışmalı bir mesele ile ilgili olarak kaleme aldığı bir risalesi ele alınmıştır. Mülteka'da yer alan “vakfa eklenen nesnenin satımı sahihtir” ibaresinin nasıl anlaşılması gerektiği bu risalede açığa çıkarılmaktadır.